

Michal Smetana: Nuclear Deviance. Stigma Politics and the Rules of the Nonproliferation Game.

1. vydání. Cham: Palgrave Macmillan, 2019, 312 stran, ISBN 978-3-030-24224-4.

Author: Miroslav Tůma, Institute of International Relations Prague, Centre for International Law, Czech Republic.

E-mail: tuma@iir.cz.

DOI: <https://doi.org/10.32422/mv.1679>.

Autor knihy, PhDr. Michal Smetana, Ph.D., je výzkumným pracovníkem a odborným asistentem na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a koordinátorem nově zřízeného *Pražského centra pro výzkum míru (Peace Research Center Prague, PRCP)*. Smetanovo vědecké zaměření se obecně orientuje na propojenost bezpečnostních studií, mezinárodních vztahů a politické psychologie. Pozornost věnuje zejména problematice jaderných zbraní ve světové politice, kontrole zbrojení a odzbrojení, šíření zbraní hromadného ničení, teorii odstrašování a normám a jejich odchylkám v mezinárodních otázkách. O autorově bohaté publikační činnosti svědčí mj. řada článků v prestižních časopisech jako například v *International Affairs*, *The Washington Quarterly*, *Journal of International Relations and Development*, *Bulletin of the Atomic Scientists* aj. Jmenovaný je rovněž spoluautorem knih *Global Nuclear Disarmament: Strategic, Political, and Regional Perspectives* (Routledge) a *Indirect Coercion: Triangular Strategies and International Conflicts* (Charles University Press). Po předchozím pobytu ve funkci hostujícího výzkumného pracovníka v *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)* a v *Peace Research Institute Frankfurt (PRIF)* Smetana v současné době působí jako stipendista v *Center for International Security and Cooperation (CISAC)* na kalifornské Stanfordské univerzitě.

Kniha je výsledkem šestiletého výzkumného projektu o normách a deviaci v mezinárodní politice. Její zpracování je vedeno autorovým cílem analyzovat vztah mezi deviantním chováním a normativní změnou v mezinárodní politice. Text knihy je rozložen do osmi kapitol, z nichž první čtyři obsahují úvod, seznámení s mezinárodními devianty a koncepcí politiky stigmatu, měnicími se normami a porušováním pravidel ve světovém pořádku a část věnovanou jadernému pořádku. Ze zbývajících čtyř kapitol se tři věnují případovým studiím a poslední kapitola analytické syntéze a závěrům.

V prvních kapitolách autor mezi jiným poukazuje na dosavadní činnost autorů zabývajících se deviací. V této souvislosti upozorňuje na jejich odvozování významu deviance prostřednictvím kontroverzních diskuzí, s cílem definovat určité chování v rámci ambivalence normativních významů a z nich vyplývajících různých interpretací. Stejně tak přistupují i k aktérům porušování norem, kteří jsou v důsledku této činnosti označováni za devianty. Stigma deviance se tak stává řídicí zásadou, která protíná jinak chaotickou ambivalenci. Stigmatizované státy současně nejsou prostými a bezmocnými objekty stigmatizačního aktu ze strany velmocí. Interakcionistický přístup vyžaduje chovat se k nim jako k aktérům s jejich vlastními právy. Spíše než trpící pasivní oběti verdiktu o stigmatizovaných deviantech, pokračují stigmatizované státy v různých řízených strategiích, s jejichž pomocí se snaží uniknout z nevýhod vyplývajících ze stigmatizovaného označení. Prokazuje se tak, že interakce mezi stigmatizátory a stigmatizovanými je spíše zdrojem vývojové normy než fatální konfrontací, ve které buď stoupenci a ochránci předpokládané normy „zachrání“ stávající řád, nebo nastane chaos.

Použitím symbolického interaktivního přístupu k stigmatizaci, týkající se deviace v mezinárodním jaderném řádu, Smetana v knize rozvíjí všeobecnou teorii deviace v mezinárodním společenství. Zabývá se přitom deviací vytvořenou porušením normy nikoli jako daným cílem, který může být cíleně stanoven a nezměnitelnou spojitostí mezi póly dobra a zla, ale především deviací jako sociální konstrukcí prostřednictvím stigmatizační politiky. Empiricky se zaměřuje na fenomén „jaderné deviace“ s respektem k normám regulujícím šíření jaderných zbraní v mezinárodním systému.

Empirická část nabízí tři případové studie. Vztahují se k Íránu, který není jadernou zemí a je členským státem *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* (smlouva NPT), a dále ke dvěma zemím, které naopak jaderné zbraně vlastní a nejsou členskými státy uvedené smlouvy, tj. k Severní Koreji a Indii. Všechny tři země byly stigmatizovány v jaderném věku jako porušitelé normy, avšak zcela odlišnými způsoby, pro zcela odlišné deviace a s rozličnými výsledky, což je empirickým důkazem teorie nerovných standardů. Smetana ukazuje, jak jsou procesy stigmatizace propojeny buď paralelně, nebo následně s přístupy, které se pokoušejí reintegrovat, a někdy rovněž vyústí do reintegrace devianta do jaderného pořádku, často za cenu malých nebo velkých změn v rámci tohoto pořádku. Procesy prokazují mnohem komplexnější a časový paradox, než by obsahoval klasický typový vývojový řetězec charakterizovaný jako deviace–trest–vynucené plnění–reintegrace. Strukturu kapitol případových studií tvoří analýza pěti dimenzí stigmatu. Jedná se o stigma souvislosti (*stigma nexus*), označení stigmatem (*stigma imposition*), reakce vedení státu na stigmatizované označení (*stigma management*), obrat ve stigmatizovaném chování (*stigma reversal*) a stigma moci (*stigma power*).

Kapitola s názvem „Írán a omezení jeho mírového jaderného využívání“ se věnuje procesu stigmatizace Íránu v době vývoje jeho civilního jaderného programu zejména od roku 2002, kdy došlo k odhalení utajovaného budování některých kapacit v rámci výstavby národního jaderně-palivového cyklu. Nenahlášení této aktivity Mezinárodní agentuře pro atomovou energii (dále MAAE) iránskými úřady mělo za následek stigmatizování země a vyvolání mezinárodní bezpečnostní krize trvající až do roku 2015, kdy došlo k uzavření tzv. iránské jaderné dohody (*Joint Comprehensive Plan of Action*, JCPOA). Jejimi členskými státy se staly Írán na straně jedné a pět tzv. deklarovaných jaderných států smlouvy NPT (USA, Ruská federace, Francie, Velká Británie a ČLR), Německo a EU na straně druhé.

V průběhu zmíněné krize byly v čele stigmatizujících zemí Spojené státy a evropské státy, které se snažily mobilizovat další státy k potrestání Íránu za porušení zárukových norem MAAE pomocí sankčního režimu. Autor v této případové studii současně poukazuje na úsilí stigmatizovaného státu uplatňovat škálu různých aktivit k vyrovnání se s uděleným stigmatem a jednoznačně odmítat obvinění získat jaderné zbraně. K tomu Írán například využíval obviňování zmíněných deklarovaných jaderných zemí z porušování smluvních norem NPT ve vztahu k jadernému odzbrojování a rovněž zájmu nejaderných zemí na zachování práva na mírové využívání jaderné energie, včetně budování národního jaderně-palivového cyklu. V sjednávacím procesu iránské jaderné dohody vedoucím k odstranění stigmatizační nálepky byly také projednávány některé nové iniciativy vedoucí k posílení neproliferačních norem. Autor zmiňuje například multilateralizaci jaderně-palivového cyklu, prosazování *Dodatkového protokolu k Všeobecným zárukovým dohodám* Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE) s jeho členskými státy jako nového verifikačního standardu, nebo zpřísnění podmínek pro odstoupení od smlouvy NPT. Nicméně jejich prosazování jako obligatorních norem v rámci různých odzbrojovacích fór bylo blokováno zeměmi Hnutí nezúčastněných států (NAM) trvajících na zachování dobrovolnosti jejich přijímání s poukazem zejména na odmítavý postoj jaderných států k navrhovaným jaderně-odzbrojovacím opatřením. Na odstoupení USA od JCPOA v roce 2018 a opětovném uplatňování amerických sankcí autor dokumentuje mezi jiným relativní snadnost obnovení stigmatizační politiky, a to za situace, kdy zbývající smluvní účastníci nadále prosazují zachování zmíněné dohody.

V kapitole nazvané „Severní Korea a překročení jaderného Rubikonu“ autor analyzuje vývoj deviačního chování KLDŘ a stigmatizační politiky vůči této zemi v letech 2002–2018, tj. v době tzv. druhé jaderné krize na Korejském poloostrově. Podle Smetany se země svým deviačním chováním a bizarním státním uspořádáním výrazně vyděluje z rámce ostatních hodnocených zemí. Druhá jaderná krize byla zahájena americkým obviněním v roce 2002 z utajované výstavby uranového obohacovacího programu v době členství země ve smlouvě NPT. Krize vyústila v ukončení americko-severokorejského projektu *Agreed Framework* z roku 1994, který měl vést k zastavení jaderného programu KLDŘ výměnou za dodávky topných olejů a lehkovodních reaktorů a k normalizaci vzájemných vztahů. Svě působení skončila rovněž rozvojová mezinárodní organizace známá pod zkratkou KEDO (*Korean Peninsula Energy Development Organization*), vytvořená zejména k zabezpečení budování zmíněných reaktorů a dodávek energetického paliva. Důsledkem krize bylo také odstoupení KLDŘ od smlouvy NPT v lednu 2003, prohlášení se za jadernou zemi a provádění jaderných zkoušek v letech 2006–2017. Pokusy odvrátit zemi od nastoupeného kurzu prostřednictvím šestistranných jednání, zahrnujících kromě KLDŘ a USA také ČLR, Ruskou federaci, Japonsko a Jižní Koreu, nebyly úspěšné. Na základě deviačního chování se země stala objektem různých sankcí a americkými politiky byla zařazena do tzv. osy zla a označována za darebáckou zemi (*rogue state*). V hodnocení autor poukazuje na skutečnost, že severokorejská snaha veřejným aktivním ospravedlnováním svého chování, zejména poukazem na vyšší normy státní suverenity, nenašla v některých případech příznivou odezvu ani u nejbližších spojenců KLDŘ, ke kterým patří především Čína. Projevilo se to například v čínské podpoře některých sankčních rezolucí Rady bezpečnosti OSN. Smetana v hodnocení současně oprávněně poukazuje na nedůslednost mezinárodního společenství, zejména zemí NAM, ve vztahu k odstoupení země od smlouvy NPT a nepřijetí opatření k zpřísnění odstupujících pravidel. Ke zmírnění stigmatizace KLDŘ od roku 2018 především přispěla americko-severokorejská jednání na nejvyšší úrovni, v jejichž důsledku obě země přijaly některá vstřícná opatření, a také zlepšování vztahů mezi korejskými státy. Následná stagnace v roce 2019 ve vztazích mezi USA a KLDŘ i zhoršení vztahů mezi korejskými státy však opět hrozí obnovením severokorejského deviačního chování se všemi negativními následky pro bezpečnostní vývoj na Korejském poloostrově.

O indické problematice se hovoří v kapitole nazvané „Indie a následek jaderných zkoušek Pkhran-II“. Autor v úvodu správně upozorňuje na určitou protichůdnost vývoje indické politiky k problematice jaderných zbraní od získání nezávislosti země v roce 1947. Rozpornost dokumentuje na počáteční jednoznačné podpoře jadernému odzbrojení, odmítnutí vlastního členství se statutem nejaderné země ve smlouvě NPT s poukazem na její „diskriminační“ charakter, odstoupení od sjednávání *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek* (CTBT) až k provedení nejdříve „mírové jaderné zkoušky“ v roce 1974, následované v roce 1998 již zkouškami jaderných zbraní. Po indických jaderných zkouškách uskutečnil obdobné zkoušky pákistánský regionální rival, a bezpečnostní problémy v jižní Asii se tak dostaly na jadernou úroveň. Mezinárodní sankce uvalené na obě země v důsledku jaderných zkoušek byly relativně brzy odvolány a Indie začala rychle rozvíjet úsilí směřující k normalizaci své jaderné identity.

V této případové studii Smetana především analyzuje způsoby, jakými mezinárodní společenství zemi stigmatizovalo za porušení neproliferačních norem a jak se Indie začala vyrovnávat s touto situací prostřednictvím uplatňování strategií neutralizace a normalizace jaderného statusu. Autor se v analýze zaměřuje mezi jiným na spojení mezi politikou stigmatizování Indie a dynamikou vývoje pravidel v neproliferační oblasti. Zvláště patrné je to na přístupu zejména USA, které revidovaly ze strategických důvodů své původní negativní stanovisko. Hlavním motivem byl zejména rostoucí ekonomický potenciál Indie a její regionální význam jako protiváhy narůstající moci Číny. Spojené státy tak začaly hledat cesty k destigmatizaci Indie a k normalizaci jejího postavení jako

demokratické země a „odpovědné“ jaderné mocnosti v současném jaderném uspořádání. Aby k tomu mohlo dojít, bylo nutné zejména upravit pravidla kontrolně-vývozního režimu Skupiny jaderných dodavatelů (NSG) a pro Indii v těchto pravidlech učinit výjimku. Naproti tomu Indie musela oddělit svá jaderná vojenská a civilní zařízení k zabezpečení aplikace příslušných zárukových inspekčních kontrol ze strany MAAE. Zmíněné kroky posléze vyústily do uzavření americko-indické dohody o civilní jaderné spolupráci. Smetana v této souvislosti rovněž poukazuje na výhrady některých nejaderných členských zemí NPT a také Číny, které kritizovaly uvedený neprinciální přístup k deviantnímu chování Indie, například ve srovnání s daleko přísnějším postupem vůči pákistánskému jadernému vojenskému programu.

Autor v knize průkopnický použil symbolický interaktivní přístup k stigmatizaci týkající se deviace v mezinárodním jaderném řádu. Při vycházení z prací symbolických interakcionistů spojuje úspěšnou a neúspěšnou stigmatizaci s mocenskými hierarchiemi, které definitivně ovlivňují, co má být stigmatizováno a kdo je nositelem stigmatizace. Smetanův přístup tak představuje nový pohled na „nerovné standardy“, na které si v jaderné doméně některé státy pravidelně stěžují. Jednoznačné ocenění zaslouží autorova snaha o objektivnost v hodnocení vývoje deviantního chování a stigmatizace zemí případových studií. Pozorný čtenář, jenž se danou problematikou zabývá, nalezne v knize jistě odpověď na řadu otázek souvisejících například s často kontroverzním přístupem jak na straně stigmatizovaných zemí, tak na straně stigmatizující strany. Nicméně se domnívám, že v závěrech knihy mohla být kapitola věnovaná širšímu rozboru příčin deviantního chování zejména s důrazem na státy případových studií. S ohledem na významné místo USA ve stigmatizačním úsilí vůči deviantním zemím by také možná bylo užitečné v závěrech více zdůraznit a upozornit na některé odlišnosti či příbuznosti v přístupu politiky republikánských a demokratických administrativ k této problematice.

Smetanova kniha je velmi aktuální zejména s přihlédnutím k současnému nepříznivému bezpečnostnímu vývoji v oblasti jaderného nešíření a odzbrojování. Určena je především vědcům, kteří se zajímají o normy soutěže, konfliktů a vývoje v mezinárodním mocenském rozdělení a jeho důsledků, v morální dimenzi mezinárodního řádu a ve specifické empirické oblasti jaderného šíření a nešíření. Autorovo tvořivé vypracování sofistikovaného pětirozměrového schématu „stigmatizující politiky“, kombinované s jeho typologií soutěže, slibuje diskurz, který by mohl být užitečný zejména pro vědce zabývající se také o jiné empirické oblasti mezinárodních vztahů.

AUTHOR BIOGRAPHY

Dr. Miroslav Tůma (colonel [ret]) graduated from the Military Communications School, Nove Mesto n. Váhom, and later from the Faculty of Law of Charles University, Prague. He served in various command and staff posts and took part in the UN peacekeeping and humanitarian operations in Angola and Iraq. After ending his military career in December 1992, he was assigned to the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. He worked there until his retirement in 2001, when he started to work as a senior research fellow of the Institute of International Relations (IIR) in Prague. He is the author of several publications dealing mainly with arms control, nuclear disarmament and non-proliferation, which were edited by the IIR and other institutes. He contributes to various periodicals, and lectures on arms control and disarmament at the Faculty of Law of Charles University in Prague.